

AZƏRBAYCANDA ARIÇILIĞIN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ VƏ ONUN HƏLLİ YOLLARI

Q.İ.SULTANLI, biologiya elmləri namizədi
Azərbaycan ET Baytarlıq İnstitutu

Arıçılıq kənd təsərrüfatının mühüm sahələrindən biridir. Arıçılıq dedikdə çoxları yanlış olaraq yalnız bu sahənin məhsullarından bal və mumu nəzərdə tutur. Lakin unudurlar ki, arılar bizə bal və mumdən əlavə başqa qiymətli məhsullar: vərəmum, arı zəhəri, arı südü və güləm də verir.

Bal çox dəyərli qida məhsulu olmaqdan başqa, həm də uşaqlar, qocalar və xəstələr üçün vacib pəhriz yeməyidir. Mum xalq təsərrüfatının 40-dan çox sahəsi üçün qiymətli xammaldır. Vərəmum, arı zəhəri, arı südü və güləm təbabətdə və baytarlıqda çoxlu sayda çətin sağalan xəstəliklərin müalicəsində və kosmetikada uğurla tətbiq olunur.

Arılar entomofil kənd təsərrüfatı bitkilərinin əvəzsiz tozlayıcılarıdır. Arılarla tozlanan bitkilərin məhsuldarlığı 30-40 və bəzi bitkilərin isə 50% yüksəlir və məhsulun keyfiyyəti yaxşılaşır.

Alimlər hesablamışlar ki, arıların entomofil (həşəratla tozlanan) bitkiləri tozlandırmaqla verdiyi əlavə gəlir onların hasil etdikləri bal və mumun dəyərindən 15-20 dəfə çoxdur.

Azərbaycan qədim arıçılıq diyarıdır. Keçmişdə karvan yolu ilə Azərbaycandan xarici ölkələrə bal və mum ixrac edilirdi. Dünyada mövcud olan 11 iqlim tipindən 9-u məhz respublikamızda mövcuddur. Buna görə də Azərbaycan balı qidalılığına və müalicəvi xassəsinə görə başqa ölkələrin balına nisbətən xüsusilə fərqlənir.

1970-80-ci illərdə Azərbaycanda 15-dən artıq ixtisaslaşmış arıçılıq sovxozları (bal istehsalı və arı yetişdirmə üzrə) və birlikləri var idi.

1990-1992-ci illərdə ictimai təsərrüfatlarda arı ailələrinin sayı 35 mindən 44 minə, bal istehsalı isə 769 tondan 873 tona çatdırılmışdır. Demək olar ki, xüsusi təsərrüfatlarda da bir o qədər arı ailələri var idi.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı kənd təsərrüfatında aparılan islahatlarla əlaqədar kolxoz və sovxozlar ləğv edildi və arı ailələri ayrı-ayrı fərdi təsərrüfatlarda cəmləşdi.

Kolxoz-sovxoz sisteminin mövcudluğu dövründə arı xəstəliklərinə qarşı planlı surətdə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər tərəfindən diaqnostik müayinələr və müalicə-profilaktika tədbirləri həyata keçirilirdi. Bunun sayəsində arıların bir çox infeksiyon və parazitar xəstəlikləri, o cümlədən arı sürfələrinin çürümə xəstəlikləri, akarapidoz, yoluxmayan xəstəliklərdən fitotoksikoz və kimyəvi toksikozlar demək olar ki, ləğv edilmişdir. Varroatoz xəstəliyi isə son dərəcə zəifləmişdir.

Arı ailələrinin fərdi təsərrüfatlara keçməsindən sonra həmin xəstəliklər yenidən yayılmağa başlamış və

hazırda arıçılığa böyük iqtisadi ziyan vurur. Bunun bir səbəbi də arı saxlayanların özləridir. Onların əksəriyyəti arılara düzgün xidmət işini bilmir, xəstəlik və ölüm baş verdikdə isə az sayda da olsa arıçı alimlərlə əlaqə saxlayıb, onları arıxanalarına dəvət edərək tələfatın yerində səbəbini aydınlaşdırıb lazımı tədbirlərin görülməməsidir.

Əvvəllər Respublikamızda arı yetişdirmə üzrə 2 ixtisaslaşdırılmış sovxozlar (Şəki və Qusar arı yetişdirmə sovxozları) fəaliyyət göstərirdi. Onlar arı ailələrini artıraraq dövlət və xüsusi təsərrüfatlara satırdı. Bundan başqa Daşkəsən rayonunun Qabaqtəpə kəndində Dövlət Damazlıq Arıçılıq ocağı fəaliyyət göstərirdi. Burada məhsuldar Qabaqtəpə arı populyasiyası yetişdirilib təsərrüfatlara verildirdi. Bu damazlıq ocağı da ləğv edildi. Beləliklə də arıçılığın tənəzzülü başladı.

Bu sahəni sevən mütəxəssis kimi belə vəziyyət məni çox narahat edir. Yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu axtarılmalıdır. Bunun üçün arıçılığın səmərəli inkişafına mane olan səbəblərin aşkar edilməsi vacibdir. Bunlardan bir neçəsini sadalamaq olar. Məsələn, respublikamız üçün məqbul sayılan Boz Qafqaz arı cinsinin, xüsusilə Qabaqtəpə arı populyasiyasının bərpa edilib təkmilləşdirilməsi üçün damazlıq arıxanaların olmaması, mərkəzləşdirilmiş qaydada əhalidən arıçılıq məhsullarının satın alınmaması, arıçılıq məhsullarını emal edən kombinatın olmaması, əhalinin müalicəsi üçün ixtisaslaşmış apiterapiya mərkəzinin olmaması, tədris müəssisələrində nə orta və nə də ali təhsilli arıçılıq kadrlarının hazırlanmaması, heç olmasa vaxtaşırı qısamüddətli arıçılıq təkmilləşdirmə kurslarının olmaması və s. bu qəbildəndir. Arıçılıq kadrlarının hazırlanması üçün bu sahəyə dair Azərbaycan dilində dərsliklərin çap olunması olduqca vacibdir. Bundan başqa arıçılığın müxtəlif sahələrinə dair plakatlar, laboratoriya müşğələləri üzrə metodik vəsaitlər çap olunmalıdır.

Arıçılığın konsepsiyası işlənib hazırlanmalıdır. Buraya genofondun bərpa edilib saxlanması, Qabaqtəpə Dövlət Damazlıq Arıçılıq Ocağının bərpa edilməsi, arıçılığın elmi əsaslarla idarə edilməsi, arıxanaların material texniki bazasını möhkəmlətmək, arıçılıq məhsulları istehsalında qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi, istehsalın və əmək haqqının təkmil formada təşkili, zoobaytarlıq xidmətinin kompleks təkmilləşdirilməsi tələb olunur.

Qarşıya qoyulan məsələlərin həlli üçün: idarəetmənin optimal sistemini yaratmaq, elmi-tədqiqat işlərinin səmərəsini yüksəltmək, seleksiya işlərini yaxşılaşdırmaq, təsərrüfatları arıçılıq məhsulları üzrə ixtisaslaşdırmaq. Məsələn, Apiterapiya mərkəzi yaradıb onunla

müqavilə əsasında arı südü, arı zəhəri, güləm, vərəmə və s. istehsalı məqsədilə xüsusi arıxanalar təşkil etmək mümkündür. Peşəkar arıçılıq kadrlarının hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çünki bu sahədə respublikamızda mütəxəssislər barmaqla sayılındı və onlarında demək olar ki, hamısı pensiya yaşındadır. Nə qədər ki, onlar fəaliyyət göstərir onlardan cavan kadrların hazırlanmasında istifadə edilməlidir. Çünki sonra gec olacaq. Cavanları bu işə həvəsləndirmək üçün onlara lazımi şərait yaradılmalı, bu kadrları hazırlamaq üçün az sayda olan və bu kadrların hazırlanmasına cəlb edilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə yüksək əmək haqqı verilməlidir.

Arıçılığın idarə edilməsinin sonrakı təkmilləşdirilməsi elmi nailiyyətlərin və qabaqcıl təcrübənin istehsalata tətbiqi, maddi-texniki təminatın yaxşılaşdırılmasından asılıdır.

Arıçılıq və apitepapiya üzrə elmi-tədqiqat işlərinin əsas istiqamətləri: genofondun bərpası, saxlanması, Boz Qafqaz arı cinsinin və Qabaqtəpə arı opulvasiyasının yayılma arealının genişləndirilməsi, əlverişli iqtisadi-ekoloji təhlükəsiz, beynəlxalq standartlara cavab verən arıçılıq məhsulları istehsalının təşkili, balverən bitki ehtiyatının öyrənilməsi, müalicə-profilaktika, kosmetika vasitələrinin arıçılıq məhsulları əsasında dərman bitkilərinin öyrənilməsi, adları sadalanan məhsulların biokimyəvi, immunoloji və insan orqanizminə təsiri öyrənilməli, bal arılarının, arıçılıq məhsullarının və arıçılıq məhsulları emal edən kombinatda hazır məhsulları müayinə edən Mərkəzi Analitik laboratoriyanın təşkili günün tələblərindən irəli gəlir. Dövlət Baytarlıq Xidmətinin nəzarətini gücləndirmək məqsədilə mənsubiyyətinə asılı olmayaraq respublikada bütün arıxanalar pasportlaşdırılmalı, arı xəstəlikləri ilə mübarizə aparan baytar mütəxəssislərinin vaxtaşırı təkmilləşdirmə kurslarında iştirakı təşkil edilməlidir.

Respublikada arıçılığın inkişaf proqramı işlənilib hazırlanmalı, "Arıçılıq haqqında" qanun qəbul edilməlidir. Belə bir qanun MDB məkanının bir çox respublikalarında da qəbul edilmişdir.

Respublikada arıçılığın inkişafı proqramında arıçılığın bütün istiqamətlərində konkret tədbirlər müəyyən edilməlidir. Damazlıq işi və arı ailələrinin çoxaldılması, ekoloji cəhətdən təmiz arıçılıq məhsulları istehsalı üçün əlverişli təbii zonaların müəyyən edilməsi, bu məhsulların qida və müalicə-profilaktika məhsulları, kosmetika vasitələri və onlardan istifadə edilməsi (yeni arıçılıq məhsullarından istifadə edilməsi üçün texniki sənədlərin hazırlanması) nümunəvi arıxananın və respublika arıçılıq muzeyinin yaradılması arıçılığın inkişaf

proqramında öz əksini tapmalıdır.

Arıçılığın inkişaf proqramının yerinə yetirilməsi üçün büdcədən vəsait ayrılmalı və arıçılara güzəştli şərtlərlə kredit verilməlidir. Belə olan halda bir sıra sosial məsələlərin həllinə, arı məhsullarının emalı üzrə Respublika Kombinatının təşkili və əhalidən arıçılıq məhsullarının mərkəzləşmiş qaydada satın alınması bu məhsulların istehsalçılarına, daha doğrusu arıçılara xeyli gəlir gətirə bilər və onların maddi marağına səbəb olar.

Arıçıların hüquqlarını və onların maraqlarını müdafiə edən, onlara əməli köməklik göstərən Respublika Arıçılıq Birliyinin yaradılmasına böyük ehtiyac hiss olunur. Bu birliyin özünün nizamnaməsi və iş proqramı olmalıdır. Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçməlidir.

Yalnız Arıçılıq Birliyi vasitəsilə arıçılığın inkişafına təkan vermək arıçıların Dövlət və yerli təşkilatlarda, xaricdə təmsilçiliyini təmin etmək olar. Belə birlik respublikanın bütün arıçılarını özündə birləşdirməlidir. Bu təşkilat vasitəsilə bütün dünya arıçıları ilə. Beynəlxalq Arıçılıq Cəmiyyəti "APIMONDIYA" ilə əlaqə saxlayıb onların tədbirlərində iştirak etmək səlahiyyəti qazanmaq olar.

Hələ sovet dövründə Azərbaycandan başqa demək olar ki, bütün respublikalarda, o cümlədən də Gürcüstan və Ermənistanda da Arıçılıq Təcrübə stansiyası var idi. Rusiya Federasiyasındakı Elmi-Tədqiqat Arıçılıq İnstitutunun (Hazırda Arıçılıq Akademiyasının) keçmiş direktoru, məşhur arıçı-alim Q.D.Biləşin sözləri ilə desək Azərbaycanda arıların sayı Gürcüstan və Ermənistandakı arıların cəmi sayından çox olduğu halda nə üçün Azərbaycanda Arıçılıq Təcrübə Stansiyası yoxdur? Bu sualı mənə həmin şəxs aspirantlıq dövründə vermiş və əlavə etmişdir ki, əgər respublikanın səlahiyyətli orqanlarından mənə məktub gələrsə, mən belə bir stansiyanın təşkilinə kömək edə bilərəm. Əfsuslar olsun ki, mənim bu barədə müraciətimə respublikada əhəmiyyət verən olmadı.

Həmin vaxt respublikalarda olan Arıçılıq Təcrübə stansiyalarında arıların bioloji xüsusiyyətləri, cins tərkibi və onun seleksiyası, arıçılığın yem bazası və arı xəstəliklərinin öyrənilməsi istiqamətində işlər aparılırdı. Sonradan respublikalar müstəqillik əldə etdikdən sonra həmin arıçılıq təcrübə stansiyaları Arıçılıq İnstitutlarına çevrildi və orada arıçılıq sahəsində geniş tədqiqat işləri aparılmaqdadır.

Əfsuslar olsun ki, hələ indiyədək respublikamızda nə arıçılıq təcrübə stansiyası və nə də institutu yoxdur.

Məncə bu barədə düşünməyə dəyər.